

Валентина Брацюн
(Харків)

ЗНАЧЕННЯ КУЛЬТУРНИЦЬКИХ ОСЕРЕДКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ В ЖИТТІ УКРАЇНСЬКИХ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ ПІСЛЯ ЗДОБУТТЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

У статті розглядається роль культурницької діяльності центрів української діаспори в Російській Федерації в збереженні національної самоідентичності трудових мігрантів-громадян України, працюючих на її території. Автор визначає основні проблеми, пов'язані з залученням заробітчан до діяльності діаспори.

Ключові слова: українська діаспора, трудова міграція, культурницька діяльність.

Валентина Брацюн. Значение культурных центров украинской диаспоры Российской Федерации в жизни украинских трудовых мигрантов после провозглашения независимости Украины.

В статье рассматривается роль культурно-просветительских центров украинской диаспоры в Российской Федерации в сохранении национальной самоидентичности трудовых мигрантов-граждан Украины, работающих на её территории. Автор определяет основные проблемы, связанные с вовлечением трудовых мигрантов в деятельность диаспоры.

Ключевые слова: украинская диаспора, трудовая миграция, культурно-просветительская деятельность.

Valentyna Bratsiun. The importance of cultural centres of Ukrainian diaspora in the Russian federation for Ukrainian migrant workers after Ukraine's independence.

The article analyzes the role of cultural activity of the Ukrainian Diaspora's centers in the Russian Federation in preserving national identity of migrant workers who are citizens of Ukraine and who work in its territory. The author identifies the main problems associated with the involvement of labor migrants in the activities of the Diaspora.

Key words: Ukrainian Diaspora, labor migration, cultural and educational activity.

Масова трудова міграція громадян України до Російської Федерації бере свій початок в середині 1990-х рр. і була викликана переважно економічними причинами – після розпаду СРСР українці зіткнулися з гострою проблемою безробіття, затримок з виплатою заробітної платні і зубожіння, що змусило їх шукати заробітку за кордоном. Обрання саме Росії в якості реципієнта було викликане не лише її кращим економічним становищем у порівнянні з Батьківщиною та безвізовим режимом в'їзду, а і культурною, мовною близькістю, а також спільним історичним минулим. У той же час подібна близькість сприяє тому, що українці дуже швидко асимілюються в приймаючому суспільстві і ризикують втратити національну самоідентичність. Саме цю проблему і допомагає вирішити діяльність української діаспори Росії, частиною якої можна вважати і тимчасових трудових мігрантів.

Дослідження ролі діяльності культурницьких осередків української діаспори в процесі адаптації трудових-мігрантів громадян України до життя в російському суспільстві і збереженні при цьому національної самоідентичності є важливим для визначення напрямків подальшого розвитку міграційної політики України, спрямованих на захист своїх співвітчизників за кордоном та їх швидшу адаптацію в країні-реципієнті.

Проблемою діяльності української діаспори займалися такі дослідники як А. Попко, О. Бале-ра, В. Семко, В. Ідзьо, І. Музика та інші. Науковці звертають увагу на становлення української діаспори за кордоном та її взаємовідносини з урядом України, досліджують формування правової бази щодо забезпечення національно-культурних потреб української діаспори. У той же час взаємовідносини української діаспори на території Росії та українських заробітчан є недостатньо висвітленими.

Метою даної статті є визначення ролі діяльності культурницьких центрів української діаспори на території Російської Федерації в збереженні національної самоідентичності та процесі адаптації трудових мігрантів-громадян України, працевлаштованих у Російській Федерації.

Українці за свідченням загальноросійського перепису 2002 р. були третім за представленістю етносом країни після росіян та татар, їх налічувалося 2943 тис. осіб і вони склали 2% населення РФ [5]. Вважаємо, що їх справжня кількість була вищою, адже частина українців все ж таки асимілювалися в російському суспільстві. Щодо обсягів трудової міграції українців до РФ, то загальнонаціональне обстеження трудової міграції українців за кордон виявило 710,3 тис. осіб, які працювали в Росії у 2005–2008 рр. [3, с. 84]. Аналіз національної складової жінок-трудомигрантів у 2010 р. продемонстрував, що серед опитаних мігранток 80% склали українки, 18% – росіянки та 2% – представниці інших соціальних груп [2, с. 12]. На нашу думку, трудові мігранти-чоловіки приблизно так само розподілялися за національною ознакою. У той же час, на відміну від трудових мігрантів, обираючих європейські країни, заробітчани, працюючі в Росії, переважно не бажають залишатися там назавжди. Вибіркове обстеження, проведене на початку 2000-х рр. виявило, що 90% українських трудових мігрантів, працюючих в Росії, не виявили бажання переселитися до Росії, в той же час переїжджати до Європи не бажали лише 76% працюючих там мігрантів [6, с. 72]. Даний факт дозволяє сподіватися на повернення заробітчани додому. Уникнення їх повної русифікації та залучення до культурницької діяльності україномовної діаспори дозволить уберегти трудових мігрантів від втрати ментального зв'язку з Україною, і, як наслідок, втрати таких осіб як громадян України.

Проблема збереження українцями своєї культурної автентичності була піднята головою Української всесвітньої координаційної ради І. Драчем на міждержавному рівні в відкритому листі від 14 липня 1993 р. до Президента України, Голови Верховної ради України, Кабінету міністрів України. І. Драч просив від держави підтримки в захисті прав українців в Росії. Автор звертає увагу на: “Чи не найпоширеніше становище українців в Російській Федерації. Це стосується передовсім тих частин українського етносу, які споконвічно проживали або були першими поселенцями на території нинішніх російських Вороніжщини, Стародубщини, Білгородської та Липецької областей, на Кубані (Краснодарський край), Ставрополі, Приураллі, Поволжі, в Сибірі, на Далекому Сході. Позбавлення їх прав на рідну мову, національну освіту і культуру, періоду... розпочате і розгорнуте терористичним більшовицьким режимом продовжується і сьогодні” [8, арк. 141]. І. Драч підкреслює особисту ініціативу проживаючих в Росії українців в збереженні своїх традицій та культури: “Після того, як патріотична громадськість України провела минулого року в Києві Конгрес українців з країн СНД і всесвітній форум українців, на території колишнього СРСР почали активно з'являтися національно-культурні товариства, що спростовує зловмисні вигадки про якусь особливу схильність українців розчинюватися і енаціоналізуватися в іноетнічних середовищах... Нині в Росії діє близько 60 українських товариств і тенденція до їх збільшення зростає” [8, арк. 145].

Незважаючи на розвинену самоорганізацію української діаспори, вона все ж таки потребувала нагальної підтримки з боку української держави, яка б на міжнародному рівні могла б забезпечити визнання українців та захист їх прав і свобод. І. Драч підкреслює: “Першими вимогами у міждержавних стосунках України і Росії мають бути: офіційне визнання українців найчисленнішою з національних меншин РФ; у місцях масового компактного проживання українців у РФ відкрити мережу державних і громадсько-державних освітніх і культурних центрів; ознайомлення державно-громадських офіційних делегацій з України з становищем українців у різних регіонах Росії” [8, арк. 146].

Наслідком цього листа стала розробка державної програми “Українська діаспора до 2000 р.” – першого комплексного документу, спрямованого на створення системи постійного інформаційного обміну між Україною та діаспорою, розробки системи заходів щодо підтримки духовної та культурної самобутності закордонних українців. Так, програма передбачала “сприяння забезпечення прав національних меншин, створення оптимальних можливостей щодо задоволення їх соціальних, культурно-освітніх та інформаційних потреб, а також випуск наукової, навчальної та художньої літератури для української діаспори, надання допомоги при відкритті українських бібліотек у місцях компактного проживання українців за кордоном”. Результатами зазначеної програми користувалися і трудові мігранти-громадяни України, які могли подолати стрес, викликаний необхідністю адаптації до нового суспільства, та задовільнити власні потреби в укра-

їнській мові та культурі шляхом підтримання зв'язків з національною діаспорою та відвідуванням її культурницьких центрів.

На жаль, недостатнє фінансування зазначеної програми та невизначеність установи, відповідальної за реалізацію програми в цілому, призвели до того, що значна частина передбачених напрямів діяльності мала лише декларативний характер [1, с. 93]. Проте важливими наслідками програми "Українська діаспора до 2000 р." окрім досягнення міжнародних угод між Україною та Росією щодо забезпечення національно-культурних потреб українців в Росії та росіян в Україні стало відкриття українських культурних центрів у Москві, Сочі та Омську.

Серед подальших ініціатив українського уряду в справі налагоджування зв'язків з закордонною діаспорою українців важливо відзначити Національну програму "Закордонне українство на період до 2005 р.", метою якої було задоволення культурних, інформаційних, мовних та освітніх потреб українців, які проживають у державах колишнього СРСР. Подібні завдання ставила перед собою і "Державна програма співробітництва із закордонними українцями на період до 2010 р.". Результатами програм, актуальними для українських трудових мігрантів, став друк українських періодичних видань ("Батьківщина" на Камчатці, заснований місцевою культурною автономією українців, журналу "Український огляд", заснований Організацією українців Росії). На жаль, фінансування зазначених програм також не було достатнім, реалізації запланованих заходів заважала і недостатня координація відповідальних установ та повна відсутність контролю за виконанням з боку МЗС, яке було призначено головним її виконавцем [1, с. 94-95]. Таким чином, допомога з боку українського уряду була скоріше задекларована, ніж реалізована, і культурницька та освітня діяльність центрів української діаспори в Росії відбувалася переважно з місцевої ініціативи.

Серед найзначніших нині існуючих культурних центрів української діаспори ми можемо виокремити Національний культурний центр України в Москві, спілка українців "Славутич", Республіканський національно-культурний центр українців Башкортостану "Кобзар", Карельська республіканська суспільна організація "Товариство української культури "Калина", Національно-культурна автономія "Українська родня" (м. Сургут) та інші.

На нашу думку, тимчасово перебуваючи в Росії українські трудові мігранти (лише 25,1% з них приїздили до Росії більше ніж на півроку, більшість перебуває до трьох місяців [3, с. 35]) не дуже потерпали від браку в Росії українських шкіл, адже практично не привозили з собою родини. Інтерес тимчасових мігрантів могли викликати українські періодичні видання та література, культурні заходи, організовані діаспорою, можливість поспілкуватися рідною мовою з етнічними українцями. Прикладом можуть слугувати заходи, організовані Національним культурним центром України в Москві, цікаві для пересічного українця – документально-книжкові виставки, перегляд українських кінофільмів, виступи Української хорової капели Москви, святкові концерти, присвячені значущим для українців річницям. Цікаво, що відвідування таких заходів є безкоштовним, що дуже важливо для заробітчан, які живуть в режимі суворої економії. Варто зазначити, що діяльність центру фінансується самою діаспорою, уряд України фінансує не більше трьох-п'яти заходів на рік [9].

У той же час українських трудових мігрантів не можна назвати і частими гостями культурницьких центрів діаспори. На нашу думку, це пов'язане з нелегальним працевлаштуванням більшості з них та подекуди з нелегальним перебуванням, що призводило до намагання не привертати до себе надмірної уваги. Також відвідуванню культурницьких заходів може завадити дуже напружений графік роботи (в середньому, український трудовий мігрант працює в Росії 9,8 годин на добу [4, с. 140]) та відсутність поширеної реклами таких центрів серед українських громадян, які збираються за кордон. Ми вбачаємо необхідність надання такої інформації усім потенційним трудовим мігрантам-громадянам України з боку українських консульських центрів у питаннях міграції та посольства України в Росії.

Важливо зазначити, що на участь українських заробітчан в заходах діаспори позитивно вплинуло пом'якшення міграційного законодавства Росії. У 2004 р. був подовжений термін перебування українців без реєстрації з трьох до дев'яноста днів, а в 2007 р. була значно спрощена процедура працевлаштування для громадян СНД, що призвело до збільшення кількості легально перебуваючих і працюючих на території Росії українців, які, як наслідок, почували себе вільніше і могли скласти аудиторії центрів діаспори. Так, голова першої в Росії спілки українців "Славутич" Василь Антонів зазначає, що: "Приходять і гастарбайтери. Довгий час вони приїжджали

сюди нелегально і від центру намагалися триматися подалі. Але зараз реєстрація спростилася, і вони відчують себе більш вільно. Приходять буквально з вулиці і слова рідної мови слухають із сльозами на очах [10]”.

У той же час на діяльність української діаспори в Росії край негативно вплинула політика РФ, спрямована на повну асиміляцію національних меншин, проживаючих на її території. Так, рада керівників українських суспільних організацій Росії звертає увагу на політизацію усього комплексу питань, які стосуються гуманітарної сфери. Представники діаспори підкреслюють, що українські культурно-просвітні і суспільні організації Росії мають виключно культурно-освітній характер і їх членами є особи з абсолютно різними політичними поглядами і переконаннями [7]. Незважаючи на це, зазнала переслідувань, а потім була закрита бібліотека української літератури в Москві, ліквідований український освітній центр при середній школі № 124 в Москві, розпочалося судове переслідування Федеральної національно-культурної автономії “Українці Росії” та Об’єднання українців Росії, яке закінчилося їх ліквідацією, утиску зазнали центри української діаспори в Санкт-Петербурзі, Воронежі, Сургуті, Уфі. В ситуації, що склалася, українська діаспора в Росії потребує нагальної допомоги з боку українського уряду в відстоюванні своїх інтересів. У протилежному випадку, і тимчасово перебуваючі на території РФ трудові мігранти, і постійно проживаючі українці-громадяни Росії ризикують втратити свою національну автентичність.

Таким чином, можна прийти до висновку, що трудові мігранти-громадяни України безпосередньо зацікавлені в діяльності культурницьких центрів української діаспори в Росії. “Куточок Батьківщини”, який може уособлювати такі центри, допомагають заробітчанину, якого теж можна вважати частиною діаспори, пережити розлуку з Україною та родиною, швидше адаптуватися на новому місці, зберігаючи при цьому національну самоідентичність. В той же час величезною проблемою є відсутність широко доступної інформації про діяльність таких центрів та нелегальний статус частини мігрантів, що утримує їх від відвідування центрів, адже така категорія заробітчанин, як правило, намагається не привертати до себе зайвої уваги. Тому ми вважаємо необхідним, приймаючи до уваги масовість трудової міграції українців до Росії, створення українським урядом центрів адаптації заробітчанин на базі організацій закордонних українців та поширення інформації про їх діяльність.

Величезне занепокоєння викликає намагання російського уряду зруйнувати інфраструктуру українського національного руху в РФ шляхом закриття української бібліотеки, ліквідації Федеральної національно-культурної автономії “Українці Росії” та Об’єднання українців Росії, вірогідно, з метою досягнення повної асиміляції перебуваючих на її території українців незважаючи на декларовані права національних меншин. У цій ситуації вважається необхідним на міждержавному рівні підняти проблеми захисту культурницьких центрів української діаспори аби зберегти представників українського етносу в Росії.

Джерела та література:

1. Балера О.В. Формування правової бази щодо забезпечення національно-культурних потреб української діаспори та її реалізація стосовно українців Російської Федерації (1991–2011 рр.) / О.В. Балера // Збірник наукових праць. Серія “Історія та географія” / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Харків: Колегіум, 2012. – Вип. 43. – С. 91–99.
2. Женщины-мигранты из стран СНГ в России / Е.В. Тюрюканова (ред.), Ж.А. Зайончковская, Л.Б. Карачурина, Н.В. Мкртчян, Д.В. Полетаев, Ю.Ф. Флоринская / [под ред. Е.В. Тюрюкановой]. – М.: МАКС Пресс, 2011. – 119 с.
3. Зовнішня трудова міграція населення України: [вибіркове обстеження] / [ред. В.Г. Чебанова]. – К.: Інформативно-аналітичне агентство, 2009. – 120 с.
4. Населення України. Трудова еміграція в Україні / [За ред. Е.М. Лібанової, О.В. Позняка, О.А. Малиновської]. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2010. – 233 с.
5. Об итогах Всероссийской переписи населения 2002 года. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gks.ru/PEREPIS/report.htm>.
6. Пирожков С. Внешние трудовые миграции в Украине: социально-экономический аспект: [Монография] / С. Пирожков, Е. Малиновская, А. Хомра. – К.: НИПМБ, 2003. – 134 с.
7. Украинская диаспора жалуется на зачистки // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.tsn.ua/ukrayina/ukrainskaya-diaspora-v-rossii-zhaluetsya-na-zachistki.html>.
8. ЦДАВО України, ф. 5233, оп. 1, спр. 205 “Захист прав українців в країнах СНД та ін.”.
9. Чем занимается культурный центр Украины в Москве? Рассказывает директор центра // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://aestheticstv.ru/literature/29-589.html>.
10. Чужие. Национальные общины столицы объединяются и вокруг интеллектуальных клубов и обществ // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kobza.com.ua/trudovi-migranty/1819-chuzhye.html>.